

Мајор **МИЛАН ЈОВАНОВИЋ**

ОСУДА РАТНИХ ЗЛОЧИНА У МЕЂУНАРОДНОМ И НАШЕМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Прогресивни и хумани људи су одавна тежили да се спречи рат или да се бар његове страхоте и свирепости сведу на што мању меру. Те напредне тежње, поред страха од реципрочних мера одмазде, створиле су међу народима извесна начела и обичаје чије је кршење подлегало извесној моралној осуди, иако у почетку јављања појма ратног злочина нису били утврђени никаквим међународним актом. Кршење тих начела и обичаја у рату било је такође оштро кажњавано, ако би их починио непријатељ, и ако би супротна страна била у могућности да му за то суди. Но, нажалост, ређи је био случај да су сопствене војне власти кажњавале прекршитеље тих начела и обичаја. Међутим, иако та начела и обичаји у вођењу рата, који су тек касније били санкционисани и међународним уговорима, ни у једном рату до данас нису били у потпуности поштовани, ипак се може рећи да су они (а касније и уговори) бар делимично одиграли своју улогу. С обзиром на то да је ово досадашње макар и делимично усвајање тих начела и обичаја (који су у почетку били већином неписани) имало велике користи у погледу заштите човека и човечности за време рата, напредни људи су и даље наставили борбу за остварење тих прогресивних и хуманих начела, а у првом реду кроз њихово прихватање у међународним уговорима.

Уствари, тек од XIX века имамо међународне уговоре склопљене између више држава, који садрже извесне забрањене поступке према непријатељу за време рата. Женевском конвенцијом од 1864 године регулисан је поступак са болесницима и рањеницима за време рата. Не само што та конвенција забрањује, између осталог, да се према рањеницима који остану на бојишту предузимају ма какви акти непријатељства, него тражи да им и непријатељска страна укаже лекарску помоћ исто као и својима. Овом је конвенцијом био забрањен и сваки напад на болнице које носе знак Женевске конвенције, под условом да оне немају никаквог наоружања.

У декларацији Бриселске конференције од 1874 године, која се састала после рата од 1870/71 године, такође се захтева човечно вођење рата и тражи од непријатељских страна да штете цивилно и неборачко становништво и да уопште избегавају свако вршење разних ратних свирепости и злочина. У том смислу је 1869 године и донета Петроградска декларација. За тај период су нарочито значајне хашке

конвенције од 1899 и 1907 године, којима је, поред осталог, извршена и кодификација дотадашњег скоро целокупног међународног ратног права. Оне су такође имале за циљ да се у односу на становништво зарађених страна (а нарочито према неборцима и рањеницима) ублаже страхоте рата. Уз ове две конвенције донета су у Хагу и „Правила о законима и обичајима сувоземног рата“, којима је учињен покушај да се регулише и сам начин вођења рата. У тим правилима је тада било изричито забрањено да се употребљавају отрови и отровно оружје, затим подмукло убијање или рањавање непријатеља, убијање или рањавање непријатеља који је одложио оружје или нема средстава за одбрану или се безусловно предао, нападање или бомбардовање небрањених градова, села и зграда, итд. Овде треба додати и Женевску конвенцију о поступању са ратним заробљеницима донету 1929 године.

Посебне конвенције које се односе на ратовање на мору донете су у Вашингтону 1922 и Лондону 1930 године. Ту спада и Лондонски протокол из 1936 о правилима вођења подморничког рата.

Сви ови међународни уговори постепено су обухватили све већи број забрањених поступака и средстава у току рата, те су тиме све више проширивали појам међународног кривичног дела.

Међутим, фашистичке војске су у току Другог светског рата показале да не желе да поштују ни најосновнија (дотада општеуспојена) начела и правила у вођењу рата. Ради тога се још у току рата у свим савезничким земљама приступило много озбиљнијем разматрању питања осуде ратних злочина и кажњавања њихових извршилаца после рата.

Тако је већ 1943 године на Московској конференцији донета одлука о кажњавању ратних злочинаца и објављена декларација о ратним злочинцима у којој се, између осталог, каже: „...они немачки официри и војници као и чланови нацистичке странке који су одговорни за ова зверства, покоље и погубљења, или су добровољно у њима учествовали, биће враћени у земље у којима су извршена њихова одвратна недела, како би им се могло судити и казнити их по законима тих ослобођених земаља и слободних влада које буду у њима образоване...“.

О кажњавању ратних злочинаца било је расправљано и на Тегеранској (1943) и Кримској конференцији (1945 године). У декларацији са Кримске конференције нарочито је поново истакнута чврста намера савезничких влада „да се сви ратни злочинци и они који су учествовали у организовању или извршавању нацистичких подухвата који су обухватили, или су имали за последицу, зверства или ратне злочине, имају ухапсити и предати суду“.

За осуду ратних злочина у међународном праву веома је важан споразум који је између савезничких влада постигнут на Лондонској конференцији августа 1945 године. Тим споразумом је предвиђено, поред осталог, да ће се установити Међународни војни суд за суђење ратним злочинцима, за који је израђен и одговарајући статут. Поред

одредаба о саставу, надлежности и уопште о функционисању Међународног војног суда, у Статуту су наведена и кривична дела за која је надлежан тај суд. Он предвиђа три врсте злочина, и то: злочине против мира, ратне злочине и злочине против човечности. Ратни злочини и злочини против човечности углавном су и касније обухваћени у конвенцијама које су 1949 године донеле Уједињене нације.

Док је класично међународно право сматрало рат дозвољеним средством, дотле видимо да је рат у новије време проглашен међународним злочином, а то је, свакако, од огромног значаја. Иако је још после Првог светског рата било споразума по којима се агресивни рат сматрао недозвољеним средством у решавању међународних спорова, ипак је Лондонским споразумом и Статутом Међународног војног суда у том погледу постигнут још већи напредак. Наиме, тим споразумом и Статутом су све савезничке земље прогласиле сваки агресивни рат међународним злочином, тако да је ова осуда сада добила знатно шири и чвршћи међународни карактер. У овом Статуту су предвиђени као злочини против мира планирање, припремање, започињање или вођење агресивног рата или рата којим се крше међународни уговори, као и свако учествовање у заједничком плану или завери за извршење ма ког од наведених дела.

Према томе, морална осуда сваког агресивног рата, прокламована Лондонским споразумом 1945 године добила је и свој правни основ који је прихваћен од стране великог броја држава, а међу њима и великих сила. Иако се у данашње време оштрих међународних супротности (а посебно између великих сила) тешко може очекивати да ће само усвајање међународноправне забране агресивног рата спречити евентуалне агресоре да отпочну рат, ипак се досада показало да је та забрана заједно са морално-политичком осудом нападача од стране напредног међународног јавног мњења играла, а и данас игра, велику улогу. Отуда, поред осталих разлога, видимо да су, поготово у ратовима који су се водили после Другог светског рата, и једна и друга страна нарочито настојале да пред међународном јавношћу не буду претстављене као агресори. Такође и на заседањима Уједињених нација, као и на другим међународним конференцијама, видимо настојања великих сила да политику супротне стране прикажу као „планирање и припремање агресивног рата“.

Лондонски споразум о осуди међународних злочинаца спроведен је и у дело. Одмах по његовом закључењу формиран је Међународни војни суд који је, на основу свог Статута и посебног Закона о кажњавању лица одговорних за ратне злочине, злочине против мира и против човечности (т.зв. Закон бр. 10, који је 1945 године донео Контролни савет за Немачку), судио 1946 године групи ратних злочинаца у Нирнбергу. Нирнбершка пресуда је прва пресуда о ратним злочинима и другим кривичним делима која је донета од стране једног међународног суда и на основу међународног права. Пошто је почетком 1946 године донет сличан статут Међународног војног суда за суђење ратним злочинцима на Далеком Истоку, то је и овај суд касније изрекао своје пресуде.

Без обзира на то што се могу ставити озбиљне замерке донетим пресудама ових међународних војних судова због њихове благодати према извесним кривцима и због тога што су касније посебни политички разлози западних сила и СССР-а били довели до неоправданог ублажавања казни највећих међународних злочинаца, ипак сама чињеница устројства и дејства таквих међународних установа претставља значајан успех у погледу заштите човека, јер су тиме постављени темељи једне чвршће међународне сарадње на пољу борбе против ратних злочина. Та сарадња је и даље настављена у оквиру Организације Уједињених нација чија Повеља садржи у себи и осуду сваког агресивног рата, као средства у решавању спорних међународних проблема. Поред тога, Генерална скупштина Уједињених нација је 1948 године донела Конвенцију о спречавању злочина геноцида, а августа 1949 још четири важне конвенције — познате под именом „Женевске конвенције“ и то Конвенцију о поступању са ратним заробљеницима, Конвенцију за побољшање судбине рањеника и болесника у оружаним снагама у рату, Конвенцију за побољшање судбине рањеника, болесника и бродоломника оружаних поморских снага и Конвенцију о заштити грађанских лица за време рата.

Ове конвенције добрим делом претстављају кодификацију дотадашњих међународних уговора, начела и усвојених обичаја који се односе на спречавање ратних свирепости и злочина, јер су углавном обухватиле највећи део радњи које су дотада биле забрањене разним међународним споразумима. Поред тога, оне садрже и извештан број радњи које дотада нису биле обухваћене ниједним међународним актом, као на пример, уношење геноцида као међународног злочина.

Конвенција о спречавању злочина геноцида предвиђа као геноцид следећа дела: убиство чланова неке националне (етничке, расне или религиозне) групе; тешка повреда физичког или душевног интегритета чланова групе; намерно подвргавање групе животним условима срачунатим на њено потпуно или делимично физичко уништење; мере са циљем спречавања порођаја унутар групе и принудно преносење деце те групе у другу. За квалификовање ових дела као злочина геноцида потребно је, према Конвенцији, да је при вршењу горњих дела код извршилаца постојала намера да се у целости или делимично уништи нека од наведених група.

Иако оваква правна дефиниција геноцида доприноси тачном одређивању појма овог међународног злочина, она ипак садржи само најтежа дела. Ради тога је оправдано што се овој дефиницији ставља приговор да није обухватила извесне радње које такође претстављају геноцид (на пример културни геноцид и др.).

Конвенција о поступању са ратним заробљеницима детаљно обрађује дозвољени поступак са њима и одређује њихова права и дужности, као и права и дужности војне силе која држи те заробљенике. У тој Конвенцији посебно је значајан чл. 3 чије се одредбе односе не само на припаднике оружаних снага који су положили оружје него и на остала лица која не учествују непосредно у непријатељ-

ствима, као и на лица онеспособљена за борбу услед болести, рана, затвора или којег било узрока. Тим су чланом забрањени следећи поступци: повреде које се наносе животу и телесном интегритету, нарочито све врсте убистава, осакаћења, свирепости и мучења; узимање талаца; повреде личног достојанства (нарочито увредљиви и понижавајући поступци) и изрицање и извршавање казни без претходног суђења од стране редовно установљеног суда и праћеног свим судским гаранцијама које цивилизовани народи признају за неопходне. Побројани забрањени поступци из чл. 3 ове Конвенције унети су и у све остале женевске конвенције из 1949 године.

Конвенција за побољшање судбине рањеника и болесника у оружаним снагама у рату, Конвенција за побољшање судбине рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага, као и Конвенција о заштити грађанских лица за време рата посебно регулишу и разрађују систем побољшања животних услова у рату и поступака према лицима на која се поједина конвенција односи. Међутим, детаљније излагање и разматрање разних питања која обухватају ове конвенције прешли би оквиру овог чланка. Овде треба напоменути још и то да је наша држава ратификовала свих пет поменутих конвенција из 1948 и 1949 године, стављајући неке мање ограде уз поједине њихове чланове. Те се резерве углавном односе на извесно чвршће обезбеђивање одговарајућих поступака у вези са побољшањем судбине ратних заробљеника, рањеника и болесника оружаних снага у рату.

Ратификујући ове конвенције, наша је земља преузела и обавезу „... да ће предузети потребне законодавне мере да утврди одговарајуће казнене санкције које ће се применити на лица која учине или издају налог да се учини која од тешких повреда из ове конвенције...“. И заиста, извршавајући ту међународну обавезу, наша држава је у посебној глави свог Кривичног законика од 1951 године унела кривична дела против човечности и међународног права. У тој су глави, поред кривичног дела геноцида, унети и ратни злочини и то: ратни злочини против цивилног становништва, рањеника, болесника и заробљеника; организовање група ради вршења геноцида и ратних злочина, противправно убијање или рањавање непријатеља, повреда парламентарара, сурово поступање са рањеницима, болесницима и ратним заробљеницима, уништавање културних и историских споменика и злоупотреба знака Црвеног крста.

Појам кривичног дела геноцида није обухваћен појмом ратног злочина због тога што се геноцид по неким својим посебним елементима разликује од појма ратног злочина. „Геноцид је кривично дело потпуног или делимичног уништавања неке националне, етничке, расне или верске групе“. Према томе, код ове врсте злочина делатност треба да буде управљена обавезно против неке групе. Сем тога, кривично дело геноцида може се извршити не само за време рата него и за време мира. То су два битна обележја кривичног дела геноцида која га деле од кривичног дела ратног злочина. Наш Кривични законик је кривично дело геноцида окарактерисао као врло тежак зло-

чин и за њега је предвидео могућност осуде кривца и најтежом — смртном казном.

По нашем Кривичном законнику ратни злочини против цивилног становништва, рањеника, болесника и заробљеника углавном обухватају оне поступке који се по одредбама одговарајућих женевских конвенција из 1949 године сматрају као теже повреде тих конвенција. То су убиства, мучења, нечовечна поступања, вршење биолошких експеримената, nanoшење великих патњи, повреде телесног интегритета или нарушавање здравља лица која штите донете конвенције итд. У дефиницији сваког од наведених ратних злочина у нашем су Кривичном законнику побројани и други поступци који су специфични за поједине ратне злочине.

И у случајевима када се према болесницима или са заробљеницима не врше радње које су посебно предвиђене као ратни злочин, али ако се са њима поступа противно општим начелима и правилима међународног права, наш Кривични законик предвиђа да је учињен ратни злочин суровог поступања са рањеницима, болесницима и заробљеницима. У одбрани човечности за време рата, наш Кривични законик заштићује и непријатеља који је положио оружје или се безусловно предао или нема средстава за одбрану, пре но што је постао заробљеник, те и у тим случајевима забрањује његово убијање или рањавање. Посебним одредбама забрањена је свака употреба знака или заставе Црвеног крста у сврхе за које по женевским конвенцијама није дозвољена њихова употреба. Исто тако Кривични законик предвиђа заштиту парламентарара (забрањено је њихово убијање, рањавање, вређање, задржавање и др.) и заштиту културних и историских споменика за време рата или оружаних сукоба. Због тежине дела и велике опште друштвене опасности ратних злочина наш Кривични законик је прописао врло строге казне, а за неке злочине чак и могућност осуде смртном казном.

Овакав оштар став нашег законодавства према кривцима за кривична дела геноцида и ратних злочина произашао је у првом реду из дубоких моралних и хуманитарних осећања наших народа, на којима се заснива наша борба за заштиту човека и човечности за време рата како на међународном тако и на унутрашњем плану. С друге стране, такав је став произашао такође из врло тешког искуства које су наши народи имали са ратним злочинцима (нарочито у Другом светском рату).

Као што се види, у наш Кривични законик нису унети „злочини против мира“, који су наведени у Статуту Међународног војног суда. То је, свакако, учињено зато што су такви злочини код нас, с обзиром

на наше друштвено уређење, немогући. Зато и уношење и тих кривичних дела у наш Кривични законик не би имало ни практичног оправдања ни стварне потребе. Поред тога треба истаћи да је наша држава у својој политици заштите човека за време рата отишла у свом Кривичном законик у и даље од обавеза које су за њу произилазиле из женевских конвенција од 1949 године. Тако су у наш Кривични законик унета као кривична дела (са одређеним кривичним санкцијама) и извесни ратни злочини, који имају свој међународни основ у Правилима о законима и обичајима при вођењу рата, која су била приложена уз Хашку конвенцију из 1907 године (противправно убијање или рањавање непријатеља, повреде парламентарара, уништавање културних и историских споменика). Тиме су у наше позитивно кривично законодавство унети као кривична дела и извесни поступци за време рата, који иначе нису ушли у кривично законодавство многих других земаља.

Наша земља је увек потпомагала прогресивна настојања међународних организација. Она је то чинила, а чини и сада, у области Међународног ратног и Кривичног права. Она је преузимањем у свој Кривични законик међународних кривичних дела непосредно из међународних уговора истовремено изразила и своју пуну солидарност са настојањима међународне заједнице у сузбијању ратних злочина.